

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱՂՆԵՐ

Ն Ե Ր Ս Է Ս Բ Ա Հ Ա Ն Ա Յ

(15559-16209)

Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող Ներսէս քահանայ ծնած է ժՁ. Դարու երկրորդ կիսուն սկիզբը եթեադրաբար: Որդին էր Մարտիրոս քահանայի եւ Մովսիսարի: Կողակիցը կը կոչուէր Նունուֆար: Իր եղբայրը Բաղդասար երէց յայտնի գրիչ էր: Ներսէսի որդիներէն Յակոբ քահանան (+ 1621) եւ Մարտիրոս սարկաւազը (+ 1616) եւս նուիրեալ հոգիներ էին գրութեան արուեստին: Ներսէս քահանայի գրչական եւ մանրակարպական գործունէութիւնը կը տարածուի չորս տասնամեակներու վրայ (1579-1617): Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշի հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1579, Բոլինց գիւղ Մոկաց. — Յուլյակ Ձեռ. Վասպուրականի, էջ 689:

2. — Աւետարան, 1587: Գրիչ՝ Բաղդասար (Համիթ): Մաղկող՝ գրչին եղբայրը, տէր Ներսէս: Պատուիրատու՝ մահոտեի Հոռոմ, կին Ապլահատի. — Ձեռ. Վիեննայի, թիւ 72:

Յուլյակագրող Յ. Տաշեանի գնահատումով լուսանցազարդ յաջող, իսկ խորանք եւ նկարք անյաջող:

3. — Աւետարան, 1590: Գրիչ՝ Մխիթար երէց: Մաղկող՝ Ներսէս, ի Բոլինց գիւղ:

4. — Աւետարան, 1593, Բոլինց գիւղ: Գրիչ՝ Բաղդասար քահանայ: Մաղկող՝ Ներսէս քահանայ:

5. — Աւետարան, գրուած 1565ին, ծաղկուած ի Բոլինց 1595ին:

6. — Աւետարան, 1599, Բոլինց գիւղ: Գրիչ՝ տէր Յովհաննէս: Մաղկող՝ Ներսէս քահանայ:

7. — Աւետարան, 1602, Բոլինց: Գրիչ՝ Բաղդասար երէց, ծաղկողին եղբայրը: Մաղկող եւ կազմող՝ Ներսէս: Ստացողը՝ Մարտիրոս եւ Յովհաննէս, եւ Ստեփանոս քահանայ. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 81:

8. — Աւետարան, 1617, Բոլինց գիւղ: Գրիչ՝ Բաղդասար քահանայ: Մաղկող՝ Ներ-

սէս, գրչին եղբայրը: Ստացող՝ Խլղաթ, որդի Ասատուրի. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 861:

Վ Ա Հ Ա Ն Բ Հ Ն. Զ Է Յ Բ Ո Ն Ն Յ Ի

(15609-16359)

ԺՁ. Դարու վերջին եւ Ժէ. Դարու առաջին քառորդին համարեալ գրիչ եւ ծաղկող մըն էր Վահան քահանայ: Ծնած է ժՁ. Դարու երկրորդ կէսին սկիզբը մօտաւորապէս: Հայրը կը կոչուէր Աւետիք, մայրը՝ Զմրութ: Արուեստի իր ուսուցիչը եղած է Սարգիս Հիգանցի: Իր որդիներէն երկուքը, Գրիգորիս եւ Աւետիք, մտած են եկեղեցւոյ ծառայութեան իրրեւ քահանայ. առաջինը կուսակրօն, երկրորդը ամուսնացեալ: Վահան քահանայ ապրած եւ աշխատած է Զէյթունի մէջ: Իր աշակերտներէն ծանօթ են Վասիլ եպիսկոպոս, Յակոբ Զէյթունցի, Նալատուր գրիչ, Մանուկ դպիր, Յոհան գրիչ եւ ծաղկող: Գրչական իր գործունէութիւնը տեսած է աւելի քան կէս դար (1560-1634): Իր մանրակարպական արդիւնքէն կը յիշենք հետեւեալները:

1. — 1596, Աւետարան: Դրած, ծաղկած եւ կազմած է մահոտեի Պետրոսի խնդրանքով. — Ձեռ. Հալէպի, Ա. Հատոր, թիւ 10:

«Աւետարանիչներուն չորս նկարներն ալ լեղակազոյն Ֆոնի վրայ յաջող եւ նկատելի արտադրութիւններ են եւ արժանացած եւրոպացի մասնագէտներու գնահատութեան» (Սիւրմէնան, Յուլյակ Ձեռ. Հալէպի, էջ 29ա):

2. — 1616, Շարակնոց: Դրած եւ ծաղկած է իր որդիին՝ Գրիգորիս արեղայի համար. — Ձեռ. Ս. Յ. թիւ 1649:

«Նկարք թէեւ ոչ նուրբ, բայց շահեկան» (Յուլյակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Ե. Հատոր, էջ 471):

3. — 1629, Աւետարան: Գրիչ՝ Ղազար քահանայ (Հալէպ): Ստացող՝ Մարգար քահանայ: Մաղկող՝ Վահան քահանայ. — Ձեռ. Հալէպի, թիւ 63:

«Մանրանկարք 14 հատ ... բոլորն ալ յաջող եւ պատուարեք հայ մանրանկարչութեան» (Սիւրմէնան, Յուլյակ Ձեռ. Հալէպի, էջ 109բ):

4. — 1634, Աստուածաշունչ: Գրած եւ ծաղկած է իր որդիին՝ Գրիգորիս վարդապետի համար: Իր աշակերտը Յոհան օգնած է «ի ծաղիկ եւ ի կազմելն»։ — Զեռ. Զմմառի, թիւ 2: Յիշատակարանք ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 845:

Յ Ո Վ Հ Ա Ն Ն Է Ս Ա Մ Փ Ե Ց Ի

(1562 ? - 1635)

Ամթիւնի Յովհաննէս գրչապետ՝ ծաղկող եւ կազմող էր միեւնոյն ատեն: Մնած է ԺԶ. Դարու երրորդ քառորդին հաւանաբար: Որդին էր Ճանիպէկի եւ Եթարի (+ 1587): Աշակերտած է Աստուածատուր քահանայի: Եղած է ուսուցիչ Ասլանի, Մինաս քահանայի, Մելքոն Դպրի եւ Միքայէլի: Յովհաննէս քահանայի գրչական եւ մանրանկարչական աւելի քան երեսնամիայ (1582-1617) գործունէութեան արդիւնքն էր կրկանք յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1582, Յամիթ: Գրիչ՝ Ներսէս երէց Մոկացի: Ստացող՝ Աստուածատուր եպիսկոպոս: Նկարող՝ Յովհաննէս Համթեցի. — Զեռ. Կիւմրիշխանէի, թիւ 13: Հմմտ. Զեռ. Ս. Գ. թիւ 3851, էջ 113:

Ըստ ցուցակագրողին Աւետարանիս «բոլոր պատկերներն ալ շատ գեղեցիկ, զարդարուն եւ ճաշակաւոր են (նոյն, էջ 112):

2. — Յայսմաւուրք, 1587, Համիթ: Գրիչ՝ Յովհաննէս Դպիր. որդի Ճանիպէկի: Պատուիրատու՝ Դանիէլ քահանայ, որդի տէր Առաքելի. — Յուցակ Զեռ. Նոր Զուղայի, Բ. Հատոր, էջ 233, թիւ 11:

3. — Աւետարան, 1588, Ամիթ: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Յովհաննէս: Ստացող Սիմէոն սարկաւազ. — Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 55:

4. — Աստուածաշունչ (կրճատեալ), 1601, Ամիթ: Գրիչք եւ ծաղկողք՝ Յովհաննէս եւ իր աշակերտը Ասլան (+ 1601ին, քսան տարեկան): Պատուիրատու՝ Սրապիոն Վրդ. Եղեմացի. — Զեռ. Զ. Բիտտի, թիւ 551:

5. — Աւետարան, 1608, Համիթ: Գրիչք՝ Ստեփանոս քահանայ եւ որդին Մինաս: Ծաղկող՝ Մինաս: Նկարող պատկերաց՝ Յովհաննէս գրչապետ: Ստացող՝ խօջայ Սարուխան. — Զեռ. Երիւանդ, թիւ 4912: Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա., թիւ 364:

6. — Աւետարան, 1608, Համիթ: Գրիչ՝ Յովսէփ եպիսկոպոս (Բաղէշ): Ծաղկող եւ կազմող՝ Յովհաննէս: Ստացող՝ խօջայ Մահսուս Ճուրիցի. — Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա., թիւ 393:

7. — Հարանց Վարք, 1615, Համիթ: Գրիչք՝ տէր Մինաս եւ Մելքոն դպիր: Ծաղկող՝ Յովհաննէս որդի Ճանիպէկի: Գաղափարուած Ս. Գ. թիւ 285 ձեռագրէն: Ստացող՝ Մինաս Վրդ. Կարնեցի. — Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա., թիւ 729:

8. — Աւետարան, 1616, Համիթ: Գրիչ՝ Մելքոն դպիր: Ծաղկողք՝ Յովհաննէս որդի Ճանիպէկի եւ Մելքոն: Ստացող՝ խոնայ Եղուպազ. — Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա., թիւ 797:

Ա. Արք. Սիրմէեանի համաձայն, լուսանցադրոյքեր «յաջող ծաղկումով», աւետարանիչներու նկարները «բաւական յաջող դիմագծութեամբ» (Յուցակ Հայ. Զեռ. Եւրոպայի Մասն. Հաւաքումներու, Փարիզ, 1950, էջ 20):

9. — Աւետարան, 1617, Համիթ: Գրիչ՝ Մելքոն դպիր: Ծաղկողք՝ Յովհաննէս եւ տէր Մինաս Ստացող՝ խօջայ Պօղոս Մշեցի. — Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա., թիւ 844:

Գ Ր Ի Գ Ո Ր Կ Ո Ղ Ո Ն Ա Ց Ի

(1570 ? - 1630 ?)

Գրիգոր քահանայ ծնած է ԺԶ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը Ենիթաղաբար: Մնողը կը կոչուէին Պապիկ եւ Ռուպի: Աշակերտած է Խիզանցի տէր Մարտիրոսի: Իր կարգին եղած է ուսուցիչ տէր Մանուէլի եւ տէր Գրիգորի: Կողմնացի Գրիգորի գրչագրական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1609 - 1625 տարիները: Այդ շրջանէն ծանօթ են հետեւեալները:

1. — Գարոզգիրք Դուկաս Լոռեցւոյ, 1609, Կողմնիս (= Ղարաօսար): Գրիչ եւ ծաղկող՝ Գրիգոր քհն. որդի Պապիկի, աշակերտ Խիզանցի տէր Մարտիրոսի: Կազմող՝ Մարուսէ քահանայ. — Զեռ. Ս. Գ. թիւ 840: Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 452:

2. — Գարոզգիրք, 1623, Ղարաօսար: Գրիչ՝ Գրիգոր երէց Կողմնացի: Ստացող՝ Մելքոն դպիր Ծանախեցի. — Զեռ. Երեւ.

ւանի, թիւ 10775: Յիշտ. ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 1229:

3. — Շարակնոց, 1625, Կողոնիա: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Գրիգոր երէց Կողոնացի. — Ձեռ. Վիեննայի, թիւ 334: Յիշտ. ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 290:

ՂԱԶԱՐ ԲԱՐԵՐԴԱՅԻ

(1570? - 1634)

Ղազար եպս. Բաբերդացի ծնած է ժ.Ձ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը ենթադրաբար: Որդին էր Նիկողայոսի եւ Շնոֆորի: Իրեն ուսուցիչ ունեցած է տէր Աստուածատուրը, Հիզանցի տէր Մարտիրոսը եւ Լեհացի տէր իսախատուրը: Իր գրութեան եւ մանրակարգական գործունէութիւնը տեսած է երկու տասնամեակ (1612 - 1630): Այդ շրջանի արդիւնքէն կրթւանք յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1612, Բերիա: Գրիչ, ծաղկող եւ ստացող՝ Ղազար եպս., որդի Նիկողայոսի: Կազմող՝ Պաղտատար քահանայ: Կրպարունակէ գրչի նկարը. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 2625:

Ըստ Ա. Արք. Սիրմէեանի, նկարը «ըստ բաւականի նուրբ, քաղաքային եւ ոսկեգարակ» (Ցուցակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, 1948, Վենետիկ, էջ 344):

2. — Մաշտոց, 1613, Կաֆա: Գրիչ՝ Ղազար եպիսկոպոս: Պատուիրատու՝ Զէրիֆ Պաթուն. — Ձեռ. Երեւանի, թ. 6203: Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա., թիւ 618:

3. — Աստուածաշունչ, 1619, Իլով: Գրիչ՝ Քորոս դպիր: Մաղկող (մասամբ) եւ ստացող՝ Ղազար Բաբերդացի: Կազմող՝ Անդրէ դպիր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 351: Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա., թիւ 919:

4. — Աւետարան, 1624, Սեւով, «ի վանս Ս. Օգոստինոս»: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Ղազար վարդապետ: Կազմող՝ Սրապիոն: Մտացող՝ Պոստ Մարքոն. — Ձեռ. Վիեննայի, թիւ 292: Յիշտ. ժէ. Դարի, Բ., թիւ 237:

5. — Աւետարան, 1628, Սեւով: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Ղազար վարդապետ՝ եպիսկոպոս Ուլախացի երկրին: Կազմողը՝ Սրապիոն եւ Սարգիս: Մտացող՝ Խոսեա Ագիգ. — Ձեռ. Վիեննայի, թիւ 283: Յիշտ. ժէ. Դարի, Բ., թիւ 469:

6. — Սաղմոս, 1630, Ս. Օգոստինոսի վանք: Գրիչ՝ Ղազար վարդապետ. — Ձեռ. Ի Պերլին: Յիշտ. ժէ. Դարի, Բ., թիւ 538:

ՄԵԼՔԵՍԷՔ ՄՈԿԱՅԻ

(1575? - 1635?)

Ժէ. Դարու առաջին կիսուն յայտնի գրիչ եւ ծաղկող Մելքսէթ քհն. Մոկացի ծնած է ժ.Ձ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը ենթադրաբար: Որդին էր Բաշարաթի եւ Ինախիաշի: Իրեն ուսուցիչ ունեցած է Մազման տէր Սարգիսը: Ամուսնոյն անունն էր Գուլաղայ: Յիշում է իր որդին՝ տէր Յոհանէս: Երեք տասնամեակներու վրայ (1604 - 1635) տարածուող իր աշխատանքի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Մեկնութիւն Մատթէոսի Աւետարանին, օրինակուած 1604ին Մալատ Անապատին մէջ: Մաղկումը կատարած է Մելքսէթ. — Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա. Մասն, էջ 130:

2. — Աստուածաշունչ, ծաղկած է 1615ին Վանի մէջ. — Ձեռ. Ս. Թ. 2558:

3. — Սաղմոսարան, օրինակուած Ներսէս Եպիսկոպոսի ձեռքով: Մաղկած է 1618ին, Բերիոյ մէջ, մինչ կ'ուղեւորէր դէպի Երուսաղէմ. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 3334: Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա. Մասն, էջ 672:

4. — Աւետարան, գրուած Մոկաց Սուրս գիւղին մէջ, 1619ին: Մաղկած է անդ ըստ երեւոյթի. — Յիշտ. ժէ. Դարի, Ա. Մասն, էջ 692:

5. — Աւետարան. գրուած Մոկաց Դաշտ գիւղին մէջ, 1626ին: Մաղկած է անդ ըստ երեւոյթի. — Յիշտ. ժէ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 213:

6. — Աւետարան, ստացած է իր գրչութեամբ եւ ծաղկումով, 1635ին, Երուսաղէմի մէջ. — Ձեռ. Ս. Թ., թիւ 2672:

ԿԻՐԱԿՈՍ ԱԻԸՆԴԱՆՑԻ

(1579 - 1635?)

Ծնած է 1579ին: Հոր անունն էր Մուսէս, մայրը՝ Կոնստանտին: Ամուսնացած էր Սրապիի հետ եւ ունեցած զաւակներ: Իր վարդապետը եղած է Սարգիս քահանայ Հիզանցի ի Կարդաշունչի, ի գոր

եւ ի ծաղիկ ուսուցանելը: Իրեն աշակերտած է Աւետիս գրիչ:

Կիրակոս քահանայի գրչական եւ մանրանկարչական աշխատանքը կը տարածուի երեք տասնամեակներու վրայ (1598-1629): Այդ շրջանին արտադրած է աւելի քան տասնեակ մը երկեր, որոնցմէ կը թուենք հետեւեալները:

1. — 1599, Շարակնոց, Աւրնդանց գիւղ (Քիզան): Գրիչ՝ Կիրակոս քահանայ: Ծաղկող՝ Սարգիս Հիզանցի: Ստացող՝ տէր Ըռըստակէս. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7132:

2. — 1600, Աւետարան, Քիզան: Գրիչ՝ Կիրակոս Աւրնդանցի: Ստացող՝ Խոնայ Թովմասփ. — Յուլիս 26. Մշտ, էջ 163 (79):

3. — 1601, Աւետարան, Քիզան: Գրիչ՝ Կիրակոս քհն. Աւրնդանցի: Ստացող՝ Խոնայ Ամիրդադ. — Վազգէն Յակոբեան, Աղտո Յովհաննիսեան, Գիշատակարանք Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 52:

4. — 1602, Շարական, Հիզան: Գրիչ, Նկարիչ եւ ստացող՝ Սարգիս քհն. Քիզանցի: Ծաղկող՝ Կիրակոս քհն. Քիզանցի. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 1460: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թիւ 83:

5. — 1618, Նարեկ, Աւրնդանց գիւղ, Հիզան: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Կիրակոս Աւրնդանցի: Ստացող՝ Յովանէս Վարդապետ. Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5675: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 872:

6. — 1624, Աստուածաշունչ, Աւրնդանց գիւղ: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Կիրակոս երէց: Ստացող՝ Կարապետ Վրդ. Մովսէսի. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 2660:

Յուցակագրող Մեսրոպ Արքեպս. Նշանեանի համաձայն, Խորանք «գունաւոր, ռակեզարդ եւ շքեղ», Աւետարանիչք «ոսկեզարդ եւ բաւական յաջող»:

7. — 1627, Շարակնոց, Աւրնդանց գիւղ: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Կիրակոս Աւրնդանցի: Ստացող՝ Սիմէոն Վրդ. Ապարանցի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5664: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 360:

8. — 1628, Աւետարան, Մոկս: Գրիչ՝ Զարարիա քահանայ (Մոկս), աշակերտ Հիզանցի Սարգիս քահանայի: Ծաղկող՝ Կիրակոս Աւրնդանցի: Ստացող՝ Աւետիս քահանայ. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ., թիւ 456 եւ 1244:

9. — 1629, Շարական, Աւրնդանց գիւղ: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Կիրակոս, աշակերտ Քիզանցի Սարգիս քահանայի, յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ. «աւուրքս իմ անցեալ է, եղարք, եւ Տ ամ լցեալ» (Յուլիս 26. Ս. Յակոբեանց, է. Հատոր, էջ 606): Ստացող՝ Սիմէոն Վրդ. Ապարանցի. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 2358:

Մ Ի Ն Ա Ս Ա Մ Թ Ե Յ Ի

(1580 ? - 1637)

Մինաս քահանայ ծնած է ԺԶ. Դարու վերջին քառորդին սկիզբը հաւանաբար: Որդին էր Գրիչ Ստեփանոս քահանայի եւ Զինարի: Եղած է աշակերտ գրչապետ Յովհաննէս քհն. Ամթեցիի: Իր կարգին ինքն ալ զարծած է գրչապետ եւ ունեցած է քաղմաթիւ աշակերտներ, որոնցմէ ծանօթ են Նիդա սարկաւազ, Յովանէս սարկաւազ, Ամիրջաք սարկաւազ, Առաքել գրիչ (+ 1635), Սաքար դպիր (+ 1635), ինչպէս նաեւ իր որդիները՝ Նիդազար գրիչ եւ Յուան գրիչ եւ ուրիշ: Վախճանած է ի Զերմուկ 1637 Օգոստոս 25ին: Իր երեսնամեայ (1608 - 1637) գործունէութեան արդիւնքն էր նաեւ իր յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1608, Համիթ: Գրիչք՝ Ստեփանոս քահանայ եւ իր որդին Մինաս: Ծաղկող՝ Մինաս: Նկարող պատկերաց՝ Յովհաննէս գրչապետ: Ստացող՝ Խոջա Սարուխան. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4912: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, թ. 364:

2. — Աստուածաշունչ, 1611, Համիթ: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Մինաս: Ստացող՝ Բարսեղ Վրդ. Աթխեցի. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 563:

3. — Աւետարան, 1617, Համիթ: Գրիչ՝ Մելքոն դպիր: Ծաղկողք՝ Յովանէս եւ տէր Մինաս: Ստացող՝ Խոջա Չօղոս Մշեցի. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Ա., թիւ 844:

4. — Աւետարան, 1626, Համիթ: Գրիչ՝ Նիդա: Ծաղկող՝ Մինաս: Ստացող՝ Մինաս Վրդ. Կարնեցի. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 347:

5. — Աստուածաշունչ, 1628, Ամթ: Գրիչք՝ Յովհաննէս եւ Առաքել: Ծաղկող՝ Մինաս: Ստացողք՝ Մարտիրոս Արքեպս. եւ Յովհաննէս Վրդ. — Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ., թիւ 369:

ԳԵՍՏԱՎԱՆ

ԿԵՍՍԿԵՍՆԵՐ

Կէսկէսները գլխաւորաբար Հոռոմկլայի, Ճիպիւնի, Արաբի, Հայնիի եւ Քէշիւնի մէջ ապրող Հայ գիւղացիներ էին, կրօնքով կէս քրիստոնեայ եւ կէս մահմեական: Անթէպ քաղաքին մէջ ալ կը գտնուէին անորոշ թիւով ընտանիքներ: Անոնք կը հագնէին տաճիկներու պէս, բայց կը խօսէին հայերէն, մանաւանդ կիները, որոնք ուրիշ լեզու չէին գիտեր: Խարաճ ըստած հարկը չէին տար, այլ կալուածատուքը միայն կը վճարէին:

Կէսկէսներու ծագման մասին պատմական տեղեկութիւններ յայտնի չեն: Առաջին անգամ ժե. Դարու սկիզբը կը տեսնենք որոշ յիշատակութիւններ անոնց վերաբերեալ:

Առաջին յիշատակոյն է Լեւոնցի Սիմէոն Դպիր, որ 1616ին Երուսաղէմի ուխտագնացութենէն վերադարձին կը յայտնէ թէ իրենց խումբին հետ կային նաեւ կէս-

կէսներ. շէին ընդ մեզ եւ Տաճիկքն, որ կէսուկէս կոչին. սոքա եւ ուխտ եկին յերուսաղէմ մեծաւ հաւատով. Հայոց լեզու խօսին, թուրքնակ չի գիտեն. և են երկրէն Հոռոմկլու. զողայս նախ թլփառել տան և ապա մկրտեն՝ ըստ Խրատոցն. երթան յեկեղեցիս և ի մէջիթ. մեռելոցն՝ քահանայից տան նախ կատարել, և ապա զայ իմամն՝ Թաղել տանի, և զայն առնեն վասն երկրւղի (Ուղեգրութիւն, էջ 306-7):

Երկրորդ յիշատակութիւնը գրուադ մըն է Հոռոմկլայի կէսկէսներուն մասին, որ կը գտնուի Ս. Յակոբեանց Զեռագրութան թիւ 1378 նոտրագիր Քարոզաբքին ճեպագագ սքանչելեացն զոր եղև մեծի ճգնաստան Սբ. Ուխտին Մեծյարայ Վերնագրուած գլուխին մէջ:

Այնտեղ կը պատմուի թէ Հոռոմկլայի կողմերը կէսկէս կոչուած ժողովուրդ մը կայ, որոնք ունին քրիստոնէական մկրտութիւն, իր հաւատան մարդկողութեան, Բրիտանոսի ծնունդէն մինչև միւս անգամ զալուստը, քրիստոնէական օրէնքը և կրօնքը լիով ունին իրենց մէջ ծածկապէս, և արտաքինապէս կ'ապրին իբրեւ խմայելացիներ:

Երբ որ սուլթան Մուրադ (1622-39), որ սուլթան Իպրահիմի (1639-48) եղբայրն էր, եկաւ և բանակեցաւ Ամիթ ձմրան միջոցին, սմանք ժողեանք թաղաւորին և շարաթառեցին, ըսելով թէ հետ ժողովուրդ մը կայ, անունով միայն տաճիկ, որոնք քրիստոնէական սովորութիւններուն կը հետեւին, կը մկրտուին և պալատանի իւղով կ'օծուին, ետայն:

Թաղաւորը բարկութեամբ կը հրամայէ որ անոնց գլխաւորները իր մօտ կանչեն, և գահճներուն ալ լուր կը զրկէ որ դան և սպաննեն զանոնք: Կանչուած մարդիկը յուզուած կ'աղաղակեն. Տէր արքայ, թայտուր որ խօսինք, և իմանաք թէ ինչ է մեր յանցանքը, և մենք պատրաստ ենք հնազանդելու քու հրամաններուդ:

Թաղաւորը կը յայտնէ ինչ որ լսած էր իրենց մօտին: Եւ անոնք անմիջապէս ջուր կ'ուզեն, կը լուացուին, և Թաղաւորին առջև կը կատարեն աղօթքի հինգ ժամերը: Եւ նա մեղմացած կը հարցաւորէ այսպէս ջուրի լուացման և պալատանի

6. — Հարանց Վարք, 1629-1630: Գրիիք՝ յերուսաղէմ Աստուածատուր քն. եւ Յոհաննէս: Մաղկող եւ կազմող յԱմիթ՝ Մինաս: Ստացող՝ Կարապետ Վարդապետ. — Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 579:

7. — Աստուածաշունչ, 1622-1631, Համիթ: Գրիիք եւ ծաղկողք՝ Մինաս եւ Միքայէլ: Ստացող՝ Բարսեղ Արքեպս. Ամիթի. — Զեռ. Ս. Յ. թիւ 2559:

8. — Աստուածաշունչ, 1632-1634, Ամիթ: Գրիի՝ Նդիազար: Մաղկող եւ կազմող՝ Մինաս: Ստացող՝ Յովհաննէս Վրդ., որդի Նիկողոսի. — Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 159:

9. — Աւետարան, 1637, Համիթ: Գրիիք՝ Նդիա եւ Նդիազար: Մաղկողք՝ Մինաս քն. եւ իր որդին՝ Յուհան. — Զեռ. Վատիկանի, թիւ 16: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., թիւ 1012: